

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

© 2018 КОЗАЧЕНКО Г. В., БУКОЛОВА В. В.

УДК 332.146.2

Козаченко Г. В., Буколова В. В.

Аналіз підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону

Оцінки соціально-економічної безпеки регіону знаходять своє використання у визначенні способів її забезпечення, виборі напрямів, орієнтирів і пріоритетів розвитку соціально-економічної системи регіону. Для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону необхідна відповідна методична база, основним елементом якої є підхід до оцінювання. Проаналізовано зміст, переваги й обмеження наявних в економічній безпекології мезорівня підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону (функціонального (або комплексного), індикаторного, індексного, рейтингового), наявність яких можна розцінювати як відображення контекстуальності постмодерністської методології економічної безпекології. Окреслено актуальні проблеми у використанні підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону, які потребують розв'язання: відсутність обґрунтованості кількості та виду первинних показників, їхня неузгодженість, відсутність обґрунтованої бази порівняння для вибраних показників, слабка використання можливостей моделювання, слабка операціоналізація методів проаналізованих підходів.

Ключові слова: регіон, соціально-економічна безпека, оцінювання, підхід, аналіз, переваги, обмеження, проблеми.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 24.

Козаченко Ганна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і банківської справи, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (просп. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: AVKozachenko2016@gmail.com

Буколова Вікторія Вікторівна – здобувач, кафедра фінансів і банківської справи, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (просп. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: vbukolova2015@gmail.com

УДК 332.146.2

UDC 332.146.2

Козаченко А. В., Буколова В. В. Анализ подходов к оцениванию социально-экономической безопасности региона

Оценки социально-экономической безопасности региона используются в определении способов ее обеспечения, выборе направлений, ориентиров и приоритетов развития социально-экономической системы региона. Для оценивания социально-экономической безопасности региона необходима соответствующая методическая база, основным элементом которой является подход к оцениванию. Проанализировано содержание, преимущества и ограничения имеющихся в науке об экономической безопасности мезоуровня подходов к оцениванию социально-экономической безопасности региона (или комплексного), индикаторного, индексного, рейтингового), наличие которых можно рассматривать как отражение контекстуальной постмодернистской методологии науки об экономической безопасности. Очерчены актуальные проблемы в использовании подходов к оцениванию социально-экономической безопасности региона, требующие решения: отсутствие обоснованности количества и вида первичных показателей, их несогласованность, отсутствие обоснованной базы сравнения для выбранных показателей, слабое использование возможностей моделирования, слабая операционализация методов проанализированных подходов.

Ключевые слова: регион, социально-экономическая безопасность, оценивание, подход, анализ, преимущества, ограничения, проблемы.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 24.

Козаченко Анна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов и банковского дела, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (просп. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: AVKozachenko2016@gmail.com

Буколова Виктория Викторовна – соискатель, кафедра финансов и банковского дела, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (просп. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: vbukolova2015@gmail.com

Kozachenko G. V., Bukolova V. V. The Analysis of Approaches to Assessing Socio-Economic Security of a Region

Assessment of social and economic security of a region is used in determining the ways for ensuring it, selecting directions, guidelines and priorities for the development of the socio-economic system of a region. To assess the socio-economic security of a region, there needed an appropriate methodological base, the main element of which is the approach to assessment. There analyzed the content, advantages and limitations of approaches to assessing the socio-economic security of a region (the functional (or complex) approach, the indicator one, the index approach, ranking), which are available in the science of economic security of the meso level, and the presence of which can be regarded as a reflection of the contextual postmodern methodology of the science of economic security. The actual problems in the use of approaches to assessing social and economic security of a region that require resolving are outlined: the lack of justification for the number and type of primary indicators, their inconsistency, the lack of a reasonable base for comparison of the selected indicators, insufficient use of modeling capabilities, low operationalization of the methods of the analyzed approaches.

Keywords: region, social and economic security, assessment, approach, analysis, advantages, limitations, problems.

Fig.: 2. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 24.

Kozachenko Ganna V. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance and Banking, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University (24 Pershotravnevyy Ave., Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: AVKozachenko2016@gmail.com

Bukolova Victoriya V. – Applicant, Department of Finance and Banking, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University (24 Pershotravnevyy Ave., Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: vbukolova2015@gmail.com

Постановка проблеми. Оцінки соціально-економічної безпеки регіону відіграють важливу роль в її забезпеченні, оскільки поряд з іншими даними слугують відправними положеннями при розробленні різноманітних заходів щодо соціально-економічного розвитку регіону.

Для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону необхідна відповідна методична база. Дослідження соціально-економічної безпеки регіону на системній основі розпочалися порівняно недавно, а тому створення методичної бази її оцінювання поки ще остаточно не завершено, але є підстави говорити про поступове формування її основного елемента – підходів до оцінювання. Тому становить інтерес аналіз цих підходів, що надає можливість визначити їхню завершеність, умови результативного використання та напрями подальшого удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження з проблематики естиметології в економічній безпекології проводяться з моменту набуття поняттям «економічна безпека (держави, підприємства)» статусу економічної категорії. Підходи до оцінювання в економічній безпекології під різними кутами і з різною мірою докладності розглянуто в низці наукових праць [7; 8; 14–17; 19].

Підходи до оцінювання в економічній безпекології утворилися шляхом поєднання однакових за змістом використовуваних принципів, прийомів і способів вимірювання рівня економічної безпеки, сукупність яких спрямована на операціоналізацію концептів того чи іншого підходу. Саме концепти підходу у сукупності представляють його ідею щодо отримання результатуючих даних для формування оцінного судження про стан соціально-економічної безпеки регіону.

Пропоновані в економічній безпекології методи оцінювання економічної безпеки різноманітних об'єктів (держави, регіону, підприємства) достатньо різноманітні:

- експертна оцінка, моніторинг соціально-економічних показників, аналіз й обробка сценаріїв, оптимізація, багатовимірний статистичний аналіз, теоретико-ігрові методи, штучні нейронні мережі [9];
- екстраполяція (параметричних залежностей, тимчасових тенденцій), експертні методи (опитування, експертні комісії, складання аналітичних доповідних записок, «мозкова атака», Делфі), структурно-аналітичні методи (моделювання, ієрархічна декомпозиція, морфологічний аналіз, матричний метод, мережевий аналіз, SWOT-аналіз, побудова семантичного диференціала, побудова профілю середовища, складання сценаріїв) [18];
- методи комплексного оцінювання загроз (інтегральне оцінювання ризику, оцінювання ефективності захисних заходів), методи комплексного оцінювання економічного потенціалу підприємства (оцінювання конкурентного статусу підприємства, інтегральне оцінювання дотримання інтересів підприємства, SWOT-аналіз, багатовекторна ресурсно-функціональна модель економічної безпеки, багатofакторна лінійна модель), методи прогнозування банкрутства (багатofакторні дискримінантні моделі й інші методи інтегрального оцінювання фінансово-економічного стану підприємства) [10].

Кожному з підходів до оцінювання в економічній безпекології, які утворилися шляхом емпіричного поєднання методів оцінювання (приймів, процедур, розрахункових операцій та алгоритмів), притаманні свої достоїнства й обмеження [16], знання яких забезпечує адекватність їхнього застосування для умов оцінювання та вимог до якості оцінок певного виду безпеки того чи іншого її об'єкта. При цьому жоден з підходів не можна визнати досконалішим порівняно з іншими.

Наведені у наукових працях положення з оцінювання в економічній безпекології мікро- та макрорівня не вичерпують усю множину наявних проблемних питань в її естиметології. Так, сьогодні актуалізувалися дослідження методичної бази оцінювання соціально-економічної безпеки регіону, для активізації яких необхідний аналіз наявних напрацювань у цій галузі економічної безпекології, результати якого послугують підставою для визначення напрямів удосконалення методичної бази.

Метою статті є аналіз наявних підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону, виявлення їхніх достоїнств та обмежень.

Виклад основного матеріалу. Поняття «підхід» в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону, якщо виходити з визначення Г. В. Козаченка та Ю. С. Погорелова змісту поняття «підхід» до оцінювання в економічній безпекології будь-якого рівня (макро-, мезо- або мікрорівня) [17, с. 239], слід тлумачити як сукупність односпрямованих за змістом методів, які використовуються для вимірювання рівня соціально-економічної безпеки регіону і відображають певну ідею (ракурс, позицію) щодо її оцінювання. Використання методів підходу дозволяє реалізувати закладене у базис оцінювання соціально-економічної безпеки регіону пізнавальне відображення його певних закономірних зв'язків і відносин.

Найбільш поширені та відомі підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону показано на рис. 1.

Найрозповсюдженішим в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону є функціональний (або комплексний) підхід, що зумовлено комплексним характером оцінюваного явища, завдяки чому виникає необхідність його декомпозиції на простіші складові. Оцінювання соціально-економічної безпеки регіону за функціональним підходом полягає у знаходженні її часткових (проміжних) оцінок за кожною складовою з наступною їхньою інтеграцією.

Технологію застосування функціонального (або комплексного) підходу в оцінюванні в економічній безпекології описано в [17]. Практично без змін така технологія використовується і в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону.

Незважаючи на широке застосування функціонального (або комплексного) підходу в оцінюванні в економічній безпекології і деяку устояність технології його застосування, все ще існує низка достатньо виразних нерозв'язаних проблем, що негативно позначається на якості оцінок соціально-економічної безпеки регіону, перешкоджає їхній порівнюваності як в динаміці по одному регіону, так по регіонах країни, утворює штучну множину методичних розробок, які, в принципі, реалізують одну й ту ж ідею оцінювання (табл. 1).

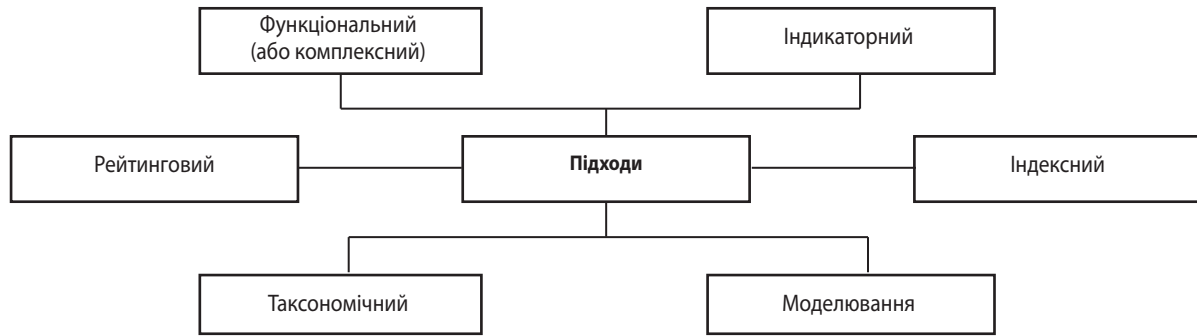

Рис. 1. Підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону

Таблиця 1

Переваги та обмеження функціонального підходу в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону

Переваги	Обмеження
<ul style="list-style-type: none"> звичний хід оцінних розрахунків, їхня простота; можливість оцінювання соціально-економічної безпеки регіону у різноманітних ракурсах, кожен з яких характеризує певна складова, для опису стану якої використовується блок первинних показників; можливість вибору показників або їхнього конструювання; можливість використати будь-скільки показників 	<ul style="list-style-type: none"> допоміжні операції (нормалізація та згортка показників) призводять до зменшення достовірності оцінок соціально-економічної безпеки регіону; в оцінюванні використовуються ретроспективні значення показників, внаслідок чого отримувани оцінки соціально-економічної безпеки становлять переважно аналітичний інтерес і мало придатні для прийняття поточних управлінських рішень; для опису деяких процесів у регіоні, що суттєво впливають на його соціально-економічну безпеку, дуже складно знайти показники (наприклад, регіон є донором або отримує дотації за міжбюджетними трансферами); збір первинних показників розтягнутий у часі (в очікуванні статистичних даних), розрахунки є численні та громіздкі, а проміжні та результуючий показники соціально-економічної безпеки регіону самі собою є малоінформативними та потребують великих за обсягом коментарів

Джерело: сформовано авторами на основі [16; 17]

Так, немає єдності поглядів щодо переліку складових в оцінюванні в економічній безпекології. І це стосується оцінювання на всіх її рівнях (держава, регіон, підприємство). Кожен з дослідників надає свій перелік складових для оцінювання (і соціально-економічна безпека регіону як об'єкт оцінювання не є винятком). І хоча ці складові принципи не різняться, наявність їхньої значної кількості створює «інформаційний шум» у методичній базі оцінювання соціально-економічної безпеки регіону.

Стан кожної зі складових соціально-економічної безпеки регіону описується низкою первинних показників. Щодо них за кожною зі складових соціально-економічної безпеки регіону спостерігається ще більше різноманіття, ніж різноманіття складових. Головним недоліком тут слід вважати відсутність обґрунтування доцільності використання вибраного (або запропонованого) показника до опису складової соціально-економічної безпеки регіону. Таким показником не може бути будь-який статистичний показник, як про це пишуть автори публікацій з цієї проблематики (наприклад, Є. Ю. Свірідов [21]).

Необґрунтований вибір показників для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону:

- суттєво впливає на достовірність оцінок;
- призводить до ототожнення оцінок соціально-економічної безпеки регіону з оцінками його соціально-економічного розвитку або його соціально-економічного становища;
- зменшує інформаційне значення оцінок.

Сьогодні відсутність обґрунтування вибору первинних показників у наявних у науковій літературі методиках і моделях оцінювання соціально-економічної (та і економічної) безпеки регіону становить суттєвий недолік методичного базису оцінювання, що примушує говорити про деяку некоректність методологічного базису оцінювання в економічній безпекології мезорівня. Відсутність обґрунтованості формування сукупності первинних показників для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону є безпосереднім наслідком відсутності правил (процедури, послідовності, алгоритму) їхнього відбору, що слід визнати невіршеним завданням у наявному методичному базисі оцінювання. Розроблення таких правил та їхнє дотримання в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону має забезпечити вибір первинних показників моделі за кожною її складовою аргументованим поясненням, чому саме цей показник включено до складу первинних за певною складовою моделі.

Використання різних за вимірниками та характером показників для кожної зі складових соціально-економічної безпеки регіону зумовлює необхідність нормалізації показників за вибраною шкалою, метою якої є приведення різноманітних показників до єдиного вигляду. Через різний характер первинних показників шкали для їхньої нормалізації різні.

Проміжні показники за кожною складовою (блоком) оцінювання соціально-економічної безпеки регіону визначаються шляхом згортки (простой або з використанням ва-

гових коефіцієнтів) нормалізованих первинних показників. Вагові коефіцієнти мають підкреслити роль того чи іншого первинного показника для проміжної оцінки за тією чи іншою складовою. Але тут не можна не зазначити яскраво виражений суб'єктивний характер таких коефіцієнтів, адже встановлюються вони переважно залученими до оцінювання експертами.

Результуючий показник соціально-економічної безпеки регіону визначається на підставі проміжних показників, тобто показників, які описують її певний аспект:

- як середньоарифметична (з урахуванням коефіцієнтів вагомості) проміжних показників;
- як корінь відповідного ступеня з добутку проміжних показників;
- на основі бальних оцінок за кожною складовою соціально-економічної безпеки регіону.

Функціональний (або комплексний) підхід в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону часто використовується спільно з індикаторним та індексним підходом, тобто в основі використання індикаторного та індексного підходів лежить виділення окремих складових (або аспектів) соціально-економічної безпеки регіону [16].

За індикаторним підходом соціально-економічна (як і економічна) безпека регіону оцінюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних значень показників з їхніми індикаторами і відповідного оброблення виявлених відхилень. Індикаторний підхід виглядає дуже привабливим при викладі послідовності прийомів, процедур, розрахункових операцій та алгоритмів, які використовуються. О. І. Барановський асоціював індикатори зі світлофором, який залежно від різниці між фактичними

значеннями показників та індикаторів загоряється червоним, жовтим або зеленим кольором у той чи інший момент часу [2, с. 351].

Відхилення фактичних значень показників від їхніх індикаторів створюють аналітичну базу для дослідження соціально-економічної безпеки регіону, дозволяють виявити негативні тенденції і попередити їхній подальший розвиток, певним чином локалізувати причини послаблення соціально-економічної безпеки та спробувати вплинути на них із використанням різноманітних важелів (економічних або організаційних), внести зміни у поточну діяльність органів регіонального управління та до їхньої взаємодії з органами державної влади, уточнити стратегії розвитку соціально-економічного розвитку регіону.

Проте індикаторному підходу властива і низка обмежень різного походження, які яскраво виявляються при спробах його практичного застосування. Докладний аналіз цих обмежень виконано у [8]. Тому у межах цієї статті обмеження індикаторного підходу стосовно саме оцінювання соціально-економічної безпеки регіону наведено у форматі констатацій.

На проблеми у використанні індикаторного підходу незалежно від виду досліджуваного об'єкта ще у 2010 році звернув увагу Б. А. Райзберг [20, с. 132] (рис. 2). За минулий час ці проблеми суттєвого розв'язання не отримали, незважаючи на появу низки наукових праць з проблематики методологічних засад застосування індикаторного підходу в економічній безпекології [2; 14]. Напроти, зазначені проблеми у використанні індикаторного підходу загалом і в економічній безпекології зокрема поглибилися та загострилися саме через відсутність розвитку підходу.

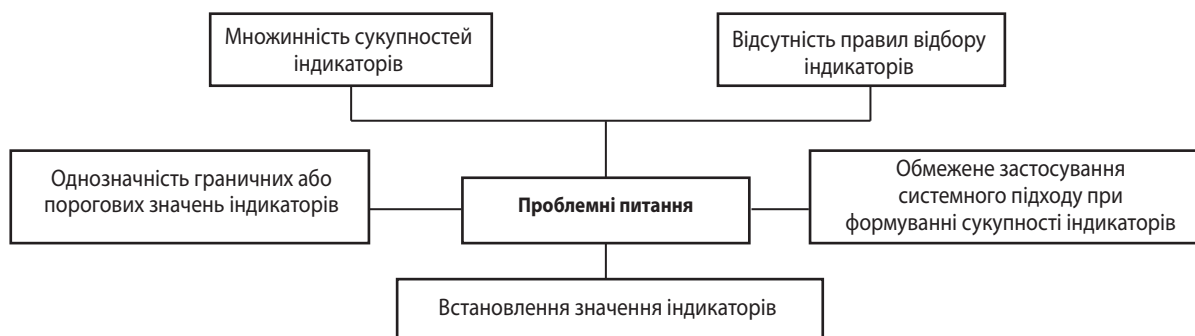

Рис. 2. Проблемні питання у використанні індикаторного підходу

Серед дослідників в економічній безпекології відсутня єдність думок щодо показників, які можна вибрати індикаторами економічної безпеки (держави, регіону або підприємства). Дотепер відсутні чіткі вимоги, за дотримання яких вибраний показник, що описує стан або результати функціонування досліджуваного об'єкта, можна вважати індикатором, та правила відбору індикаторів. Кожен з авторів надає перевагу власному набору індикаторів [15; 19; 23], причому, не завжди обґрунтованому, що зумовило появу великої кількості наборів індикаторів в економічній безпекології.

В оприлюднених множинностях сукупностей індикаторів для оцінювання і економічної, і соціально-економічної безпеки регіону не досліджуються причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності між різноманітними

індикаторами, немає критеріїв встановлення істинності індикаторів.

Не отримало остаточного вирішення і таке проблемне питання у використанні індикаторного підходу загалом і в етимології економічної безпекології зокрема, як встановлення значення індикаторів. За первинним змістовим навантаженням термін «індикатор» означає значення (бажане або необхідне) показника, який відібрано для опису стану досліджуваного явища, тенденції, що розвивається, стану об'єкта спостережень, ходу аналізованого процесу або його результатів [3, с. 62–65].

Визначення значень індикаторів є складним завданням. Л. І. Абалкін ще на початку становлення економічної безпекології як науки зазначив, що при визначенні значень індикаторів немає місця для половинчастих та обтічних

рішень, відмови від чіткого кількісного вираження граничних значень, що іноді покриваються посиланнями на труднощі в їхньому визначенні або на необхідність врахування деяких обмежень [1]. У наявних дослідженнях практично не зустрічається обґрунтування значень індикаторів і економічної, і соціально-економічної безпеки регіону. Автори просто надають значення індикаторів, часто посиляючись на результати інших досліджень. Іноді у визначенні величини індикатора використовують середні (галузеві або регіональні) значення показника або його найкращі значення, які спостерігалися для досліджуваного об'єкта у минулому. При цьому для встановлення величини індикаторів і економічної, і соціально-економічної безпеки регіону, як правило, використовуються ретроспективні дані.

У наявних дослідженнях з використання індикаторного методу в оцінюванні в економічній безпекології індикатори представлено переважно детермінованою дискретною величиною. Такі індикатори симпліфікують оцінки соціально-економічної безпеки регіону і деякою мірою спотворюють їх, що зменшує достовірність таких оцінок.

Для підвищення якості оцінок соціально-економічної безпеки регіону доцільне використання інтервальних індикаторів, хоча не можна не усвідомлювати, що перехід до них значно посилює складність завдання визначення величини індикаторів. Вихід фактичних значень показника за границі інтервалу індикатора має сигналізувати про активний розвиток загрозливих процесів і їхній значний руйнівний вплив на соціально-економічну безпеку регіону [21] або, навпаки, про загухання загроз регіону або результати їхнього відхилення.

Використання інтервальних індикаторів соціально-економічної безпеки регіону надає можливість виявити деяку небезпечну зону, в межах якої її стан поступово змінюється. Соціально-економічна безпека регіону може перебувати в цій небезпечній зоні деякий час, тривалість якого залежить від впливу низки чинників.

У встановленні і величини індикаторів соціально-економічної безпеки регіону, і інтервалів їхніх значень надійні результати можуть надати математичні методи. Проте, як зауважив А. Б. Качинський, нині відсутні дослідження із застосування математичних методів для визначення граничних значень індикаторів безпеки [14, с. 75]. Тому проблематика застосування математичних методів у визначенні величин індикаторів соціально-економічної безпеки всіх рівнів (держави, регіону, підприємства) залишається дуже актуальною.

Часто сукупність індикаторів для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону безпідставно називають системою [16]. О. І. Барановський зауважив, що систему індикаторів необхідно будувати відповідно до критеріальних вимог до неї. Проте, за його словами, у сучасній економічній безпекології відсутні навіть теоретичні напрацювання стосовно системи індикаторів і критеріальних вимог до неї [2, с. 348].

Отже:

- індикаторний підхід, незважаючи на удавану простоту, є достатньо складним у використанні;
- відсутнє обґрунтування кількості індикаторів та їхнього переліку для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону.

Правомірність використання індексного методу в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону зумовлена її визнанням складним соціально-економічним явищем, можливістю встановити зв'язки між її окремими складовими (або елементами, аспектами), вивчати їх не ізольовано, а у взаємозв'язку та визначити міру їхнього впливу на результуючі оцінки.

Головним елементом індексного методу є індекс (проте індексом не можна вважати будь-яку відносну величину). Індекси соціально-економічної безпеки регіону можуть надати всебічне уявлення про її стан, для чого потрібні не окремі індекси, а їхня сукупність.

В оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону мають застосовуватися аналітичні (загальні або агрегатні) індекси, які дозволяють оцінити її певний аспект, представлений однорідними елементами, тобто отримати агреговану оцінку певної складової соціально-економічної безпеки регіону. Така агрегована оцінка порівнюється з її максимально можливим значенням і вже за результатами такого порівняння, на підставі визначених відхилень можна отримати уявлення про стан оцінюваної складової соціально-економічної безпеки регіону.

При визначенні кількості індексів для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону можливі два підходи:

- незначна кількість індексів, в кожному з яких оцінюється значна кількість аспектів соціально-економічної безпеки регіону;
- значна кількість індексів, в кожному з яких оцінюється незначна кількість аспектів соціально-економічної безпеки регіону.

У першому випадку простіше скласти уявлення про соціально-економічну безпеку регіону, проте розрахунок індексів є більш трудомістким і зі зростанням кількості оцінюваних складових у кожному індексі зменшується його достовірність. У другому випадку складніше отримати уявлення про соціально-економічну безпеку регіону через велику кількість індексів, проте розрахунок індексів є не таким трудомістким і завдяки незначній кількості оцінюваних складових у кожному індексі (3-4) його достовірність є достатньо високою.

Доказаний аналіз достоїнств та обмежень індексного підходу, використовуваних індексів та умов їхнього застосування надано у [7]. Технологія застосування індексного методу в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону базується на процесах руху та оброблення інформації, передбачає виконання сукупності взаємопов'язаних процедур дій, в ході яких інформація перетворюється на відповідні оцінки. Її опис надано у [7].

Найскладнішими діями у технології застосування індексного методу в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону є виділення складових кожного з індексів, підбір показників для опису цих складових (такі показники мають задовольняти низці вимог), визначення порядку розрахунку їхніх значень. Інші дії технології (шкалювання інтервалів значень показників індексів, розподіл значень показників індексів за інтервалами шкали і визначення значень у квазікількісних вимірниках та агрегування показників індексів у квазікількісних вимірниках) мають технічний характер і достатньо відомі.

Застосування індексного методу в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону потребує відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення, неповнота або низька достовірність якого суттєво унеможливує оцінювання або призводить до низької якості оцінок. Можна запропонувати будь-які індекси будь-якого складу для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону, але якщо недостовірні чи відсутні дані для розрахунку показників, що кількісно описують складники індексу, або отримання таких даних значно ускладнено, розрахунок індексів втрачає сенс. Тобто індекси для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону повинні мати не лише теоретичне обґрунтування, але й практичну застосовність, причому не ускладнену посиленнями витратами на пошук необхідних даних або надмірною складністю методів їхнього оброблення.

У сучасній науковій літературі з економічної безпеки питання інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки різноманітних об'єктів (підприємницька діяльність, підприємство, система економічної безпеки тощо) достатньо активно досліджуються [6; 12; 13; 22; 24]. Проте стосовно інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання соціально-економічної безпеки регіону публікації майже поодинокі.

Моделювання в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону у формі розроблення формалізованої залежності її результуючого показника від значення первинних показників зустрічається не так часто. Серед таких моделей слід згадати моделі С. Белая [4; 5], з приводу яких слід зазначити таке:

- пропонується набір показників у моделях не створює враження обґрунтованого, хоча б тому, що до нього включено показники, на значення яких регіон не впливає взагалі або впливає дуже опосередковано (наприклад, індекс споживчих цін, середньомісячна заробітна плата);
- з наданого набору показників неясно, результати яких процесів, що впливають на соціально-економічну безпеку регіону, представляють ці показники;
- головним обмеженням моделей є спроба побудувати їх на основі прямого каузального зв'язку результуючого показника (оцінки соціально-економічної безпеки регіону) і первинних показників. Звичайно, такий зв'язок є, але його не можна визнати безпосереднім і прямим.

Рейтинги регіонів за станом соціально-економічної безпеки будуються за різними алгоритмами. Так, у [11] для побудови рейтингів регіонів запропоновано показник ранжирування, що розраховується за одним із трьох способів:

- визначення суми місць за сумою балів за всією сукупністю показників, зайнятих регіоном за кожним блоком показників і зайнятих регіоном за кожним блоком показників із урахуванням значущості кожного з них;
- розрахунок інтегрального показника за допомогою модифікації методу найменших квадратів. У регіоні з найкращим станом соціально-економічної безпеки має бути мінімальне значен-

ня як суми квадратів, так і кореня з цього числа (середньоквадратичного відхилення);

- комбінація методів «сума місць» і найменших квадратів. В основу покладено врахування значущості виділених складових соціально-економічної безпеки. На початковому етапі з використанням методу найменших квадратів визначаються ранги усіх регіонів за виділеними складовими соціально-економічної безпеки регіону. Далі розраховується інтегральний показник шляхом підсумовування рангів соціально-економічної безпеки регіону з урахуванням значущості первинних показників. Вагові коефіцієнти блоків (складових) показників визначаються за допомогою експертів.

Проте таке рейтингування регіонів за станом соціально-економічної безпеки потребує дуже значного обсягу підготовчої роботи, а сама методика є громіздкою (що, власне, і зазначено у [19]). Збільшення обсягу підготовчої роботи та громіздкість методики не виправдовуються отриманням оцінок для побудови рейтингу, такі оцінки можна отримати значно простіше.

Висновки. За результатами аналізу підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону є підстави стверджувати таке.

В економічній безпекології мезорівня сьогодні сформувалися кілька підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону. Наявні підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону різняться за методами отримання результуючих оцінок і базою порівняння. Причому цю різницю не можна визнати принциповою.

Наявність кількох підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону можна розцінювати як відображення контекстуальності постмодерністської методології економічної безпекології, для якої характерні гнучкі дослідницькі стратегії. Головним тут є виконання такої вимоги: підходи з використанням різних методів (метод як сукупність прийомів, процедур, розрахункових операцій та алгоритмів) мають надавати однаковий за змістом (хоча різний за формою) опис стану соціально-економічної безпеки регіону.

Надані на рис. 1 підходи не можна вважати принципово різними, хоча вони і різняться за методами отримання результуючих оцінок, вони не конкурують між собою, а, скоріше, доповнюють один одного, будучи достатньою мірою взаємопов'язаними, хоча і різняться за методами отримання результуючих оцінок.

Проаналізовані підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону використовуються у певному переплетінні, в якому базою найчастіше виступає функціональний (або комплексний) підхід, який передбачає виділення функціональних напрямів (складових або аспектів) соціально-економічної безпеки, кожен з яких відображає певну сторону функціонування соціально-економічної системи регіону.

В оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону за проаналізованими підходами спостерігається деяке домінування оцінок економічної складової, відсутнє розуміння зв'язку економічної та соціальної складових за типом «базис – надбудова».

При застосуванні проаналізованих підходів в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону простежується прагнення отримати її оцінку за дуже великою кількістю аспектів. Але збільшення в оцінюванні аспектів соціально-економічної безпеки регіону далеко не завжди компенсується точністю її оцінок. У низці випадків це призводить до громіздкості оцінної процедури.

Методи будь-якого підходу до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону передбачають використання сукупності первинних показників, які описують її різні аспекти. Первинні показники мають бути об'єктивно змістовими, орієнтованими на відображення характерних рис саме соціально-економічної безпеки регіону. Невиконання цієї вимоги призводить до того, що достатньо виразно простежується ототожнення оцінок соціально-економічної безпеки регіону з оцінками його соціально-економічного розвитку або соціально-економічного стану.

Методи проаналізованих підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону слабо операціоналізовані. Операціоналізація методів оцінювання соціально-економічної безпеки регіону здійснюється шляхом трансформації концептів методу у методики або моделі оцінювання, які дозволяють алгоритмізувати оцінні процедури. Методики або моделі оцінювання соціально-економічної безпеки регіону мають не лише алгоритмізувати концепти того чи іншого методу, а нівелювати або мінімізувати виявлені в ході аналізу обмеження та недоліки кожного з підходів.

ЛІТЕРАТУРА

- Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 4–13.
- Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Т. 1. Київ : УБС НБУ, 2014. 831 с.
- Бернар И., Колли Ж.-К. Толковый экономический и финансовый словарь : в 2 т. Т. 1. М. : Междунар. отношения, 1997. 784 с.
- Белай С. Застосування таксономічного методу для оцінювання соціально-економічної безпеки регіонів України. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11bsvbru.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11bsvbru.pdf)
- Белай С. Кластерний аналіз соціально-економічної безпеки регіонів України. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 1. 384–390. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-1/doc/5/02.pdf>
- Білокомірова Я. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 308–312.
- Буколова В. В. Індекси в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону. *Ефективна економіка*. 2017. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
- Буколова В. В. Індикаторний підхід в оцінюванні в економічній безпекології: проблеми застосування. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 36–42.
- Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємства України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 386 с.
- Довбня С. Б., Гічова Н. Ю. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства. *Фінанси України*. 2008. № 4. С. 88–97.
- Дюженкова Н. В. Система критериев и показателей для оценки состояния экономической безопасности. *Информационный бизнес в России: Сб. науч. тр. по материалам науч.-практ. семинара*. Тамбов, 2001. С. 42–46.
- Захожай В. Б., Головач Н. А., Захожай К. В., Казак О. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки (статистичний аспект). *Наукові праці МАУП*. 2014. № 42 (3). С. 158–162.
- Зачосова Н. В., Горячківська І. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінювання функціонування системи економічної безпеки підприємств та фінансових установ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. URL: <http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/1900-zachosova-n-v-goryachkivska-i-v-informatsijno-analitichne-zabezpechennya-otsinyuvannya-funktsionuvannya-sistemi-ekonomichnoji-bezpeki-pidpriemstv-ta-finsovikh-ustanov>
- Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. Київ : НІСД, 2013. 104 с.
- Ковальська Л., Савош Л. Економічна безпека регіону: оцінка та механізми забезпечення. Економічний форум. 2014. № 4. С. 89–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_4_17
- Козаченко Г. В. Естиметологічний аспект в економічній безпекології. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 167–173.
- Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С. Оцінювання економічної безпеки підприємства: аналіз основних підходів // Менеджмент безпеки держави, регіону, підприємства: проблеми і виклики сьогодення : монографія / за заг. ред. З. Б. Живко, І. Г. Жабцець. Львів : Ліга-Прес, 2015. С. 238–251.
- Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Ростов-на-Дону, 2004. 197 с.
- Новикова И. В., Красников Н. И. Індикатори економічної безпеки регіона. URL: <http://www.km.ru/referats/335747-indikatory-ekonomicheskoi-bezopasnosti-regiona>
- Райзберг Б. А. Государственное управление экономическими и социальными процессами : учеб. пособие. М.: Финансы, 2010. 412 с.
- Свіридов Є. Ю. Інформаційна ємність індикаторів економічної безпеки. *Економіка і регіон*. 2011. № 3 (30). С. 83–86.
- Тимошенко О. І. Організація інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки на підприємстві. URL: http://e-u.in.ua/ukr/news/241_timoshenko_o_i_organizacija_informacijnoanalitichnogo_zabezpechennja_bezpeki_na_pidprimstvi.doc
- Ткач С. М. Управління ризиками інвестиційної діяльності в регіоні: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2015. 234 с.
- Унижаев Н. В. Информационно-аналитическое обеспечение безопасности организаций. М. : ВНИИ геосистем, 2014. 390 с.

REFERENCES

- Abalkin, L. I. "Ekonomicheskaya bezopasnost Rossii: ugrozy i ikh otrazheniye" [Economic security of Russia: threats and their reflection]. *Voprosy ekonomiki*, no. 12 (1994): 4-13.
- Baranovskiy, O. I. *Filosofia bezpeky* [The philosophy of security], vol. 1. Kyiv: UBS NBU, 2014.
- Bernar, I., and Kolli, Zh.-K. *Tolkovyy ekonomicheskyy i finansovyy slovar* [Explanatory economic and financial dictionary], vol. 1. Moscow: Mezhdunar. otnosheniya, 1997.

Bielai, S. "Klasternyi analiz sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy" [Cluster analysis of socio-economic security of regions of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2011. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-1/doc/5/02.pdf>

Bielai, S. "Zastosuvannia taksonomichnoho metodu dlia otsiniuvannia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy" [Application of the taxonomic method for assessing the socio-economic security of the regions of Ukraine]. [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11bsvbpu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11bsvbpu.pdf)

Bilokomirova, Ya. M. "Informatsiine zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytskoi diialnosti" [Information provision of economic security of entrepreneurial activity]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 29 (2010): 308-312.

Bukolova, V. V. "Indeksy v otsiniuvanni sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehionu" [Indices in the assessment of socio-economic security of the region]. *Efektivna ekonomika*. 2017. <http://www.economy.nayka.com.ua/>

Bukolova, V. V. "Indykatorni pidkhdid v otsiniuvanni v ekonomichnii bezpekolohii: problemy zastosuvannia" [Indicative Approach in Assessment in Economic Security: Application Problems]. *Biznes Inform*, no. 7 (2017): 36-42.

Diuzhenkova, N. V. "Sistema kriteriyev i pokazatelye dlya otsenki sostoyaniya ekonomicheskoy bezopasnosti" [A system of criteria and indicators for assessing the state of economic security]. *Informatsionnyy biznes v Rossii*. Tambov, 2001. 42-46.

Dovbnia, S. B., and Hichova, N. Yu. "Diahnostyka rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Diagnostics of the level of economic security of the enterprise]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2008): 88-97.

Kachynskiy, A. B. *Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen* [Indicators of national security: definition and application of their limit values]. Kyiv: NISD, 2013.

Kovalska, L., and Savosh, L. "Ekonomichna bezpeka rehionu: otsinka ta mekhanizmy zabezpechennia" [Economic security of the region: assessment and mechanisms of provision]. *Ekonomichnyy forum*. 2014. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_4_17

Kozachenko, H. V. "Estymetologichnyi aspekt v ekonomichnii bezpekolohii" [The estimetological aspect in economic safetyology]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2016): 167-173.

Kozachenko, H. V., and Pohorelov, Yu. S. "Otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: analiz osnovnykh pidkhodiv" [Estimation of economic security of an enterprise: analysis of main approaches]. In *Menedzhment bezpeky derzhavy, rehionu, pidpriemstva: problemy i vyklyky syohodennia*, 238-251. Lviv: Liha-Pres, 2015.

Mishchenko, S. N. "Sistema obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti organizatsii" [System of economic security of the organization]: *dis. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.05, 2004.

Novikova, I. V., and Krasnikov, N. I. "Indykatory ekonomicheskoy bezopasnosti regiona" [Indicators of economic security in the region]. <http://www.km.ru/referats/335747-indykatory-ekonomicheskoi-bezopasnosti-regiona>

Rayzberg, B. A. *Gosudarstvennoye upravleniye ekonomicheskimi i sotsialnymi protsessami* [State management of economic and social processes]. Moscow: Finansy, 2010.

Sviridov, Ye. Yu. "Informatsiina yemnist indyikatoriv ekonomichnoi bezpeky" [Information capacity of indicators of economic security]. *Ekonomika i rehion*, no. 3 (30) (2011): 83-86.

Tkach, S. M. *Upravlinnia ryzykamy investytsiinoi diialnosti v rehionii: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty* [Risk Management of Investment Activities in the Region: Theoretical Foundations and Applied Aspects]. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnyoho NAN Ukrainy», 2015.

Timoshenko, O. I. "Orhanizatsiia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia bezpeky na pidpriemstvi" [Organization of information and analytical security at the enterprise]. http://e-u.in.ua/ukr/news/241_timoshenko_o_i_organizacija_informacijno-analitychnogo_zabezpechennja_bepeki_na_pidprimstvi.doc

Unizhayev, N. V. *Informatsionno-analiticheskoye obespecheniye bezopasnosti organizatsiy* [Information and analytical security of organizations]. Moscow: VNII geosistem, 2014.

Vasylytsiv, T. H. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic Security of Ukraine's Entrepreneurship: Strategy and Strengthening Mechanisms]. Lviv: Aral, 2008.

Zachosova, N. V., and Horiachkivska, I. V. "Informatsiino-analitychne zabezpechennia otsiniuvannia funktsionuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv ta finansovykh ustanov" [Information and analytical support for assessing the functioning of the economic security system of enterprises and financial institutions]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2016. <http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/1900-zachosova-n-v-goryachkivska-i-v-informatsijno-analitichne-zabezpechennya-otsiniuvannya-funktsionuvannya-sistemi-ekonomichnoji-bezpeki-pidpriemstv-ta-finansovykh-ustanov>

Zakhozhai, V. B. et al. "Informatsiino-analitychne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky (statystychnyi aspekt)" [Information-analytical provision of economic security (statistical aspect)]. *Naukovi pratsi MAUP*, no. 42 (3) (2014): 158-162.